

Onderzoek naar wespindieven in de Kempen 2009

Jacques van Kessel en Pieter Wouters

Er is ook dit jaar weer een zelfde opzet gehanteerd als in 2008. Gekozen is om weer opnieuw in een vast omlijnd gebied te blijven werken. In dit gebied gaan we zeker ook de komende jaren weer proberen zoveel mogelijk verspreidingsgegevens over de wespindief te verzamelen.

Het onderzoeksgebied

Het in 2009 onderzocht gebied is 224 km² groot en is, ruwweg, gelegen binnen de vierhoek Bladel, Veldhoven, Eindhoven- noord en Diessen (figuur 1).

Binnen dit gebied liggen enkele grotere bosgebieden zoals: Oirschotse Heide, Aarlese Heide, Oostelbeerse Heide, Straatsche Heide, Landgoed 's Heerenvijvers, Landgoed De Baest, Landgoed De Wielewaal, Spreeuwelse Heide, Landschotse Heide, Neterselse Heide, Beerse Broek, Buikheide-Halve Mijl, Wolfhoekse Heide en Sprankelbossen.

Naast deze grote bosgebieden liggen er talloze kleinere bosgebieden en bosjes in het agrarische landschap. Dit agrarische deel wordt voor het overgrote deel intensief gebruikt. De akkerbouw heeft hierin het grootste aandeel. En binnen de akkerbouw heeft de maïsteelt weer het grootste aandeel. Tenslotte wordt het gebied voor een deel doorsneden door de beekdalen van de Grote en Kleine Beerze, de Dommel, de Run en Keersop. In deze beekdalen liggen verspreid nog diverse beekbegeleidende bosjes.

Methode

posten

In de periode 1 juli t/m 15 augustus 2009 is in het onderzoeksgebied (zie kader figuur 1) dagelijks naar wespindieven gekeken, meestal door een en soms door meerdere personen. Daarnaast is er ook nog een groot aantal losse dagen gekeken in de tweede helft van juni. Het kijken naar wespindieven werd gedaan door te posten op een locatie met goed uitzicht over een bosgebied. Daar werd dan tussen de twee en vier uur gepost zoals dat ook in 2008 is gebeurd. In voorafgaande jaren (2003 – 2008) was dat tussen de drie en zes uur. Met die nieuwe methode kunnen per dag dus meerdere gebieden worden bezocht. Hierbij werd voortdurend de horizon en de lucht afgezocht op vliegende wespindieven.

Als belangrijk hulpmiddel werd daarbij meestal een of meerdere telescopen gebruikt. Werd er op een locatie heel de dag niets gezien, dan werd er later nog een dag extra gepost. Wanneer er in een bosgebied wespindieven voorkomen, dan kun je namelijk na twee tot drie uur waarnemen in juli en augustus vrijwel zeker een exemplaar zien. Uit ons veldwerk is wel gebleken dat, ook al zit je in de buurt van een nest, je soms na drie tot vier uur posten nog geen wespindief hebt gezien.

Ook in 2009 is er vooral gepost op dagen met redelijk mooi weer zonder neerslag en/of harde wind. De waarnemingen zijn steeds nauwkeurig ingetekend op topografische kaarten (1:50.000) met de vermelding: waar komt de vogel vandaan, waar vliegt hij naar toe en is hij wel of niet prooidragend. Later werden thuis alle waarnemingen gecontroleerd

voedseldragende wespindief
foto: Robert Kastelijm

“Als je in juli en augustus voedselvluchten ziet dan mag je zeker aannemen dat er sprake is van een broedgeval”

met behulp van topografische kaarten (1:25.000) en luchtfoto's. Indien mogelijk is er ook een tekening gemaakt van de onderkant van de vogel. Zo kan men op een waarnemingspunt vaststellen of het om hetzelfde exemplaar gaat of dat er meerdere in het spel zijn.

De beschreven methode is al tien jaar toegepast in het bosgebied Buikheide- Halve Mijl (550 ha). Nadeel van deze methode is wel dat je vanaf de grond niet nauwkeurig kunt zien waar een vogel vandaan komt en waar hij naar toe vliegt. Vanuit hoge posten, bijvoorbeeld een hoge boomtop, is het waarnemen en intekenen natuurlijk veel nauwkeuriger. Maar helaas, ook dit jaar is er geen 'topwerk'

verricht omdat de meesten van ons hoogtevrees hebben! Naast het vaststellen van territoria is er vrijwel geen aandacht besteed aan het vinden van nesten.

Onderzoek in Gelderland

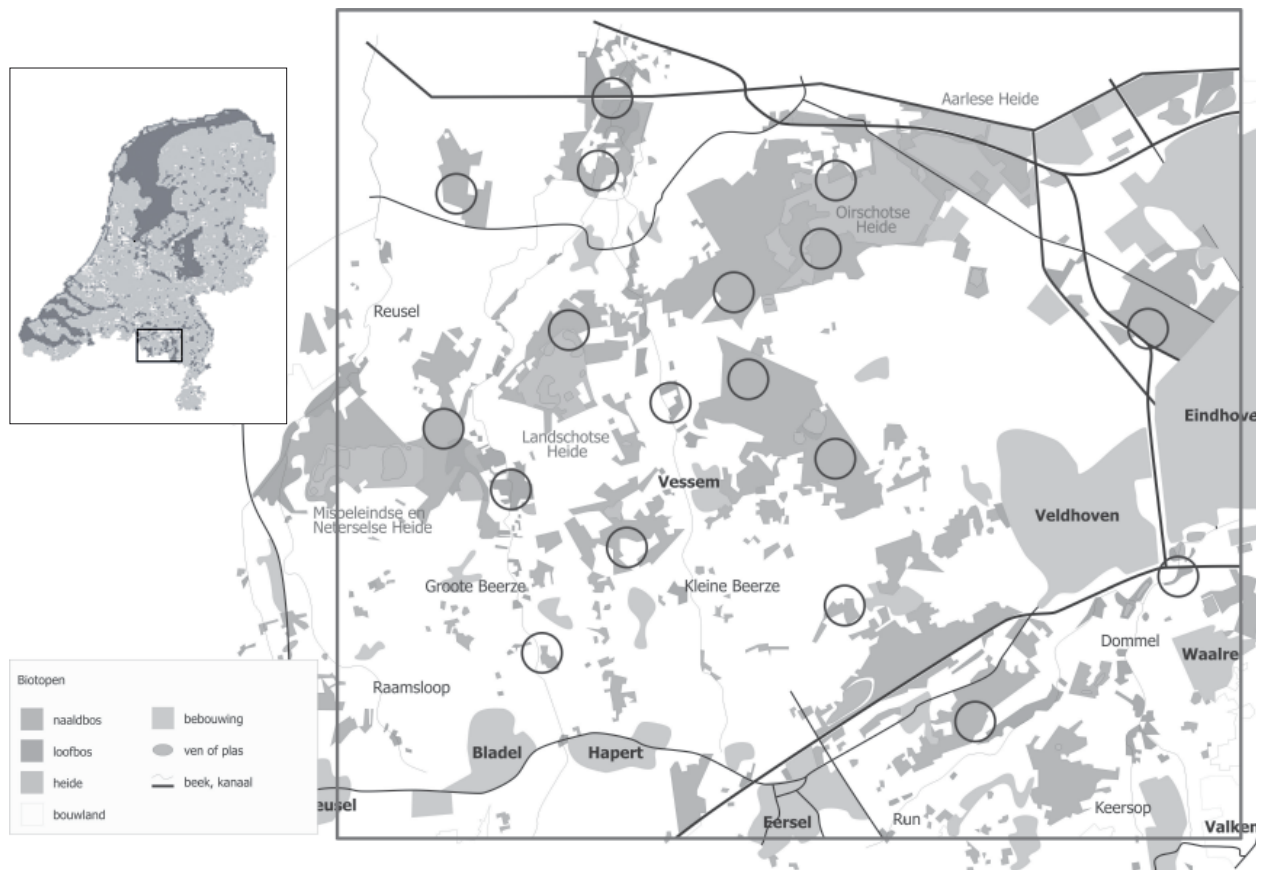
In de provincie Gelderland is jarenlang onderzoek gedaan naar het ruimtegebruik van wespddieven door middel van het posten in boomtoppen (Van Manen en Sierdsema, 2008). Hieruit blijkt dus dat wespddieven inventariseren heel moeilijk en specifiek werk is, de vogels arriveren pas eind april - begin mei bij de broedlocaties, balts voor het leggen van de eieren is

kort en onopvallend of lijkt zelfs te ontbreken. In de ei-fase zijn beide vogels actief betrokken, bovendien zijn de vogels erg onopvallend en een groot deel van de broedvogels maakt nieuwe kleine nesten en die zitten hoog in bomen en erg goed verstopt in boomkruinen en zijn vanaf de grond vaak nauwelijks zichtbaar. Deze nesten worden pas gebouwd als de bomen vrijwel allemaal in blad zitten, en daarom is het vinden van nieuwe nesten vaak puur toeval (Van Manen en Sierdsema, 2008).

Terreingebruik van gezenderde wespddieven op de Veluwe in 2008

In de Takkeling nummer 2 (2009) staat een bijzonder interessant artikel over gezenderde wespddieven op de Veluwe door Jan van Diermen, Willem van Maanen en Edwin Baaij. Er is maar heel weinig bekend over

Figuur 1. Omkaderd onderzoeksgebied met territoria wespddief

Tabel 1. Onderzochte gebieden in 2009: aantal waargenomen wespddieven en geschat aantal territoria in het desbetreffende gebied.

Gebied (gemeente)	Aantal verschillende exemplaren	Aantal territoria	Geschat aantal territoria
Landschotse Heide noord-west (Middelbeers)	3	1	1
Landgoed De Baest (Oostelbeers)	6	2	2
Het Stuk (Diessen)	1	1	1
Beerse Broek – Grijsz Steen (Westelbeers)	5	1	1
Beerse Broek - Biezegoren (Casteren - Netersel)	2	0	0
Landgoed s' Heerenvijvers (Oirschot)	1	1	1
Oirschotse Heide zuid (Oirschot)	3	1	1
Oirschotse Heide noord-west (Oostelbeers)	4	1	1
Spekdonken-Broekeling (Vessem – Middelbeers)	2	1	1
Buikheide noord (Vessem)	3	1	1
Buikheide zuid Halve Mijl (Veldhoven)	3	1	1
Heieinden (Hoogeloon)	1	1	1
Sprankelbossen (Eersel – Veldhoven)	3	1	1
Knooppunt de Hocht (Veldhoven - Eindhoven)	2	1	1
Moormanlaan (Knegsel – Veldhoven)	0	0	0
Het Goor, Lieddijk, Neterselse Heide	3	1	1
Waterzuivering en Wagenbroek (Hapert)	1	1	1
Molenvelden (Zandoerle – Knegsel)	1	0	0
Aarlese Heide west (Oirschot)	0	0	1
Zandoerlese Bossen (Veldhoven)	1	0	0
Knegsel noord/west (Knegsel – Hoogeloon)	2	1	1
Landgoed De Wielewaal (Eindhoven)	1	1	1
Vlasrootvennen (Veldhoven)	0	0	0
Totaal		18	19

terreingebruik en activiteitspatronen van wespddieven in Nederland. En hoewel dit onderzoek zich beperkt tot de Veluwe, is het toch zeker de moeite waard om hier te vermelden. Hieronder enkele opvallende resultaten van het onderzoek met de gezenderde vogels, met GPS-dataloggers, van drie mannetjes in de omgeving van Vierhouten noord, Vierhouten zuid en Lunteren.

Acitiviteitengebied

Van drie mannetjes waren de activiteitengebieden 2828, 1295 en 4257 ha. Maar binnen deze activiteitengebieden gebruikten de vogels een veel kleiner gebied intensief, deze kerngebieden waren 1268 en 347 ha., 556 en 154 ha., 701 en 68 ha. Sommige delen werden aaneengesloten gebruikt terwijl andere sommige delen met

bos helemaal niet gebruikten, ook al waren ze bebost en lagen deze dicht bij het nest.

Foerageren en voedseltransporten

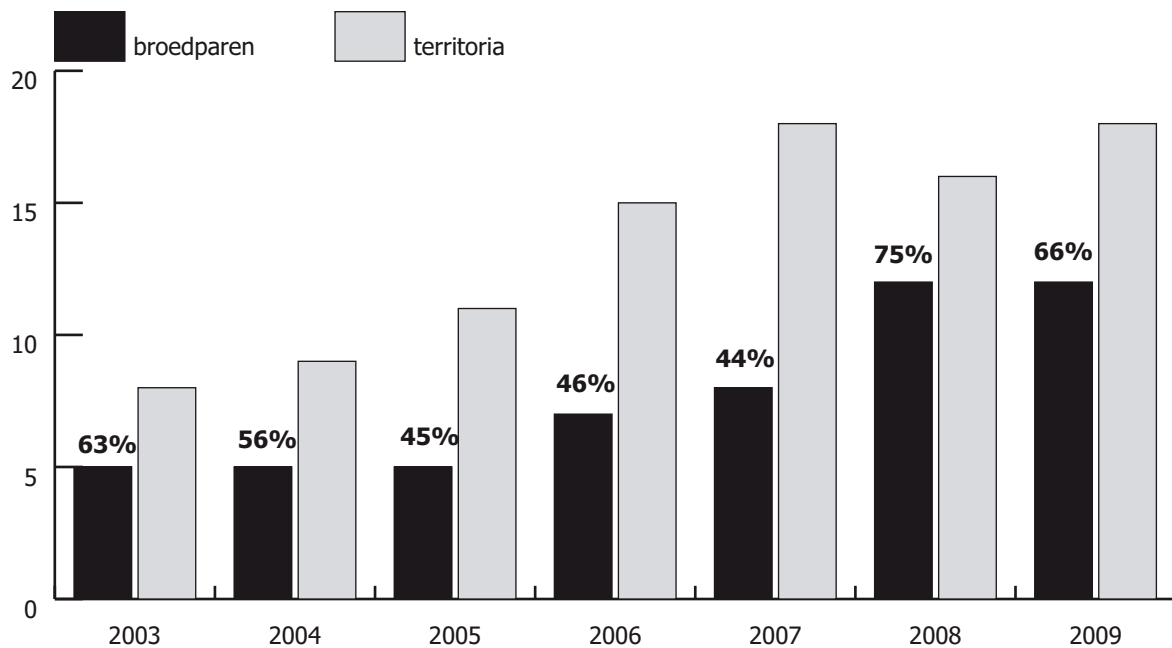
Over het foerageren en voedseltransporten naar het nest weten we nu dat die al start om 04.00 uur, maar vooral vanaf 06.00 uur werd er volop gefoerageerd en dat ging zo door tot en met 19.00 uur waarna de activiteit duidelijk verminderd. De mannetjes brachten 2-9 prooien per dag naar het nest. Maximale afstanden van foerageergebied tot aan nest waren 4337, 3717 en 5359 meter. De gemiddelde afstanden tot het nest waren 1812, 1750 en 1655 meter en rond dat gemiddelde werd dan ook het meest gefoerageerd.

Resultaten

In de periode juni – augustus 2009 zijn er in totaal 18 verschillende territoria vastgesteld binnen het onderzoeksgebied de Kempen (tabel 1 en figuur 1) en een geschat aantal van 19 territoria.

Als we onze resultaten van de laatste 7 jaar eens vergelijken, zien we zowel een duidelijke toename in de aantallen gevonden territoria als ook in het geschatte aantal territoria. Ook in de aantallen broedparen zien we de eerste drie jaren een stabiel aantal van 5, en na 2005 is een duidelijke toename zichtbaar tot zelfs 18 broedparen in 2009. Het aantal geschatte territoria is wel sterk gestegen van 8-9 tot 14 en in 2009 zien we totaal 18 territoria en dat is dus meer dan een drievoudige verdubbeling t.o.v. van 2003. Of hier sprake is van een

Figuur 2. Aantal territoria wespandief in verhouding tot het aantal broedparen met nesten binnen het onderzoeksgebied van 2003 tot en met 2009.

echte toename in de populatie is maar de vraag. Het is waarschijnlijk dat dit zeker deels ook wordt veroorzaakt door meer ervaring met de soort. In met name de jaren 2007, 2008 en in 2009 liggen de aantallen niet zo ver uit elkaar.

In tabel 1 is goed te zien dat er sprake is van een grote overlap van territoria in de verschillende gebieden, je ziet op veel plaatsen diverse verschillende exemplaren door elkaar.

Drenthe (1992 - 1998) niet tot broeden kwam. Wij komen in de Kempen op gemiddeld 56% uit en hoewel dit beeld veel op Midden Drenthe lijkt, is het aantal niet broedende paren in de Brabantse Kempen toch nog gemiddeld iets lager, vooral de laatste twee jaren. De totale aantallen territoria worden jaarlijks vastgesteld aan de hand van waargenomen wespandieven en/of door controle van al bekende nestplaatsen.

Binnen deze 18 territoria in 2009 is slechts drie nesten gevonden, een nest omgeving Vessem door Douwe Witteveen en de twee jongen zijn geringd door Jaap van der Spek en Jo van Santen. Ook is voor de eerste keer een nest gevonden in de omgeving Knegsel door Geert Sanders. Verder is er een nest gevonden in de omgeving van Hoogeloon-Casteren door Rien Kelders.

Populatie in 2009

In 2009 zijn de aantallen echt wel wat hoger. De totale populatie lijkt redelijk stabiel te zijn, hoewel er toch een stijging zichtbaar is. Daarnaast bestaat er wel een opvallend groot verschil tussen de aantallen bezette territoria en het aantal broedparen met een nest. Hieruit blijkt duidelijk dat hier in de Kempen een minder groot aantal paren dus niet tot broeden overgaat. Dat ligt de laatste twee jaar nog maar tussen de 25% en 33% (figuur 2). In de uitgebreide studie van Willem van Manen in Limosa (2000) is aangegeven dat jaarlijks 50% van de aanwezige paren wespandieven in Midden

juveniel wespandief
foto: Robert Kastelijn

Tabel 2. Overzicht van de resultaten van de broedgevallen en territoria van de wespendif binnen het onderzochte gebied 2009.

Gebied	Aantal eieren	Aantal jongen	Nestboom of voedselvlucht	Aanwezig territorium
Oirschotse Heide (noord-west Oostelbeers)			* voedselvlucht	x
Oirschotse Heide zuid (Oirschot)			* voedselvlucht	x
Landgoed de Baest - zuid (Middelbeers)			* voedselvlucht	x
Landgoed de Baest - noord (Middelbeers)			* voedselvlucht	x
Sprankelbossen (Eersel – Steensel)			* voedselvlucht	x
Beerse Broek (Westelbeers)		1 onv. gezien	* voedselvlucht	x
Waterzuivering (Hapert)			* voedselvlucht	x
Heieinden (Hoogeloon)		broedsel mislukt	grove den	x
Buikheide - zuid (Vessem)				x
Buikheide - noord (Vessem)		2 onvolwassen	douglashspar	x
Spekdonken – Molenbroek (Vessem)				x
Spreeuwelse Heide - Lieddijk (Westelbeers)				x
Wolfhoekse Heide (Knegsel)		2 onvolwassen	?	x
Het Stuk (Middelbeers - Diessen)			* voedselvlucht	x
Landgoed de Wielewaal (Eindhoven)			* voedselvlucht	x
Knooppunt de Hocht (Eindhoven – Veldhoven)				x
Landschotse Heide (Middelbeers)				x
Landgoed 's Heerenrijvers (Oirschot)			* voedselvlucht	x

Vroege start eileg wespendifeiden Buikheide in 2009

De start van eileg van wespendifeiden in Nederland kan per regio en per jaar nog wel wat verschil geven. Het vroegste legsel in Nederland stond op 12 mei en was van Jo Erkens in Limburg. Maar bij het nest op de Buikheide, gevonden door Douwe Witteveen, is deze wespendif al op 11 mei 2009 gestart met de eileg en is daarmee een nieuw Nederlands record verbroken (pers. mededeling van Rob Bijlsma in augustus 2009).

We hebben dus in 2009 slechts drie nesten gevonden in ons studiegebied, waarvan er minstens een in de vroege jongenfase mislukt (Hoogeloon). Wel moet hier worden vermeld dat in 2009 niet veel is gezocht naar nesten. Daarnaast hebben we ook nog eens bij 10 andere locaties weliswaar geen nest gevonden maar wel voedselvluchten gezien, en op drie plaatsen zijn jongen uitgevlogen wespendifeiden gezien. Dat is een hoog aantal voor ons

gebied. Jaarlijks ongeveer 5 - 18 broedparen met nest en jongen voor de periode 2003 - 2009. Het totale aantal was de eerste jaren misschien erg laag en wisselend, maar de laatste jaren zien we toch meer een beeld van een stabiele populatie van broedende vogels. Als je in juli en augustus voedselvluchten ziet dan mag je

zeker aannemen dat er sprake is van een broedgeval met nest en jongen (Van Manen, 2000). Hieruit mag je dus concluderen dat er nog minstens 10 nesten meer moeten zijn geweest, zodat het totale aantal territoria op 18 komt (tabel 2).

>>

juvenile wespendif
foto: Åleksi Lihikoinen

Tabel 3. Overzicht aantal territoria van zeven jaren onderzoek naar het voorkomen van wespddieven in de Kempen

Gebied (gemeente)	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Landschotse Heide (Middelbeers) (droog bosgebied met twee beekdalen)	1	1	0	1	0	1	1
Landgoed De Baest (Oostelbeers) noord (bosgebied aan rand beekdal)	1	1	1	1	1	1	1
Landgoed de Baest (Oostelbeers) zuid (nat bosgebied aan rand beekdal)	0	0	0	0	1	1	1
Het Stuk (Diessen) (droog bosgebied)	0	0	0	0	0	0	1
Beerse Broek - Grijsze Steen (Westelbeers) (beekdalgebied)	1	1	1	1	1	1	1
Beerse Broek (Netersel-Casteren) (beekdalgebied)	0	0	1	1	1	0	0
Landgoed s'- Heerenvijvers (Oirschot) (droog bosgebied)	0	0	0	0	1	1	1
Oirschotse Heide noord west (Oostelbeers) (droog bosgebied)	1	1	1	1	1	1	1
Oirschotse Heide zuid (Oirschot) (droog bosgebied)	0	0	0	0	1	1	1
Spekdonken – Molenbroek (Vessem - Middelbeers) (beekdalgebied)	1	1	1	1	1	1	1
Buikheide - Halve Mijl noord (Vessem) (droog-nat bosgebied)	1	1	1	1	1	1	1
Buikheide - Halve Mijl zuid (Veldhoven) (droog/nat bosgebied)	0	0	1	1	1	0	1
Heieinden (Hoogeloon) (droog/nat bosgebied)	0	0	1	1	0	1	1
Liesdijk - Spreuwelse Heide (Diessen) (droog bosgebied)	0	0	0	1	1	1	1
Sprankelbossen (Eersel – Veldhoven) (droogbosgebied + beekdalgebied)	1	1	1	1	1	1	1
Knooppunt de Hogt (Veldhoven - Eindhoven) (beekdalgebied)	0	0	0	1	1	1	1
Moormanlaan (Knegsel) (droog bosgebied)	0	0	0	0	1	0	1
Waterzuivering en Wagenbroek (Hapert) (Beekdalgebied)	0	0	1	0	1	1	1
Aarlese Heide west (Oirschot) (droog bosgebied)	0	0	0	1	1	0	0
omgeving Knegsel (Eersel – Hoogeloon) (droog bosgebied)	0	0	0	0	0	1	0
Landgoed De Wielewaal (Eindhoven) (droog/nat bosgebied)	1	1	0	1	1	0	1
Vlasrootvennen (Veldhoven) (droog bosgebied – rand beekdal)	0	1	1	1	1	1	0
Totaal	8	9	11	15	18	16	18

Nestonderzoek

We moeten toch elk jaar opnieuw weer naast de bezette nesten ook de lege nesten met enige regelmaat controleren. Sommige nesten worden gevonden in kleine percelen, dus je moet echt alles goed controleren. Door de extra nestcontroles kun je zien of ze nog onderhouden worden. Dit is goed te zien aan de verse groene takken die op het nest worden aangebracht. Naast de grotere bosgebieden blijkt nog steeds dat kleinere beekdalbossen in de Kempen erg in trek te zijn bij wespddieven. Evenals in 2008 was ook het aantal waarnemingen in 2009 van onvolwassen wespddieven redelijk laag, zelfs in de buurt van de nestplaatsen. Het zijn erg onopvallende vogels!

Plannen voor 2010

Het is wel de bedoeling om in navolging van 2009 weer hetzelfde proefgebied te onderzoeken. We moeten opnieuw gaan proberen weer zoveel mogelijk territoria op te sporen en te volgen tijdens het broedseizoen. Voor elk nest wat we vinden willen we een zo betrouwbaar mogelijk beeld krijgen van het broedsucces. Het is daarom uitermate belangrijk om naast het vinden van nesten deze ook tijdens het broedseizoen te blijven volgen door middel van enkele vervolgccontroles. Deze nestcontroles zijn noodzakelijk omdat broedsels soms mislukken. Daarnaast is het ook belangrijk om van de waargenomen vogels zoveel mogelijk een vleugeltekening of foto's te maken zodat er vastgesteld

kan worden hoeveel vogels actief zijn binnen het onderzoeksgebied. Om nog meer bekendheid te geven aan dit langlopend onderzoek in de Kempen, hebben we een artikel geschreven over herkenning van wespddieven in het veld met veel eigen foto materiaal (van Kessel & van Happen 2007).

Daarnaast wordt er momenteel gewerkt aan een determinatietabel voor jonge wespddieven, deze moet in 2010 uitkomen.

Ook in dit zevende jaar is weer opnieuw gebleken dat we niet alleen grotere bosgebieden moeten controleren, maar dat ook de aandacht moet blijven uit gaan naar de kleinere bosgebieden in het agrarische gebied. Vooral ook die kleine- en grotere vochtige bosjes die in of tegen beekdalen aan liggen.

Een met verse takken bekleed nest zal moeilijk te ontdekken zijn in deze bomenkronen.

Evenals in 2008 was ook het aantal waarnemingen in 2009 van onvolwassen wespddieven redelijk laag, zelfs in de buurt van de nestplaatsen. Het zijn erg onopvallende vogels!

foto: Wim Deeben

wespendief
foto: Piet van Happen

Dankwoord

Dank aan alle mensen die waarnemingen hebben ingestuurd via ORNIS. En bijzondere dank aan allen die hun medewerking aan het veldwerk hebben verleend: Rob Aarts, Peer van Akker, Wim Deeben, Toos Deeben, Bjorn van Gestel, Piet van Happen, Bert van Herk, Frans Huijbers, Bep Janssen, Åleksi Lihikoinen, Robert Kastelijn, Rien Kelders, Sjors de Kort, Wilma Meurs, Chris Mulder, Marco Renes, Geert Sanders, Mark Sloendregt, Jaap van der Spek (ringwerk), Wil de Veer, Douwe Witteveen, Wiebe Witteveen, Piet Wuijts, Jo van Zanten (ringwerk).

Literatuur

- Bijlsma, R.G., 1997.** Handleiding veldonderzoek roofvogels. Vogelbescherming – Werkgroep Roofvogels Nederland. KNNV uitgeverij.
- Diermen, J. van, W. van Maanen & E. Baaij, 2009.** Terreingebruik en activiteitspatroon van Wespendieven *Pernis Apivorus* op de Veluwe. De Takkeling 17: 109 - 133
- Kessel, J. van & van Happen, P. 2007.** Herkenning van wespndieven, een korte handleiding voor het veldwerk. De Blauwe Klauwier 33 (2) 14-23
- Kessel, J. van & Wouters, P. 2001.** Een eerste verkenning naar het voorkomen van wespndieven in de Kempen in 2001. De Blauwe Klauwier 27 (2): 7-11
- Kessel, J. van & Wouters, P. 2002.** Een tweede verkenning naar het voorkomen van wespndieven in de Kempen in 2002. De Blauwe Klauwier 29 (1): 2-16
- Kessel, J. van & Wouters, P. 2004.** Onderzoek naar wespndieven in de Kempen 2003. De Blauwe Klauwier 30 (1): 9-15
- Kessel, J. van & Wouters, P. 2005.** Onderzoek naar wespndieven in de Kempen 2004. De Blauwe Klauwier 31 (1): 20-25
- Kessel, J. van & Wouters, P. 2006.** Onderzoek naar wespndieven in de Kempen 2005. De Blauwe Klauwier 32 (2): 2 -8
- Kessel, J. van & Wouters, P. 2007.** Onderzoek naar wespndieven in de Kempen 2006. De Blauwe Klauwier 33 (1): 12-19
- Kessel, J. van & Wouters, P. 2008.** Onderzoek naar wespndieven in de Kempen 2007. De Blauwe Klauwier 34 (1): 3-11
- Kessel, J. van & Wouters, P. 2009.** Onderzoek naar wespndieven in de Kempen 2008. De Blauwe Klauwier 35 (1): 20-26
- Manen, W van. 2000.** Reproductiestrategie van de Wespendief *Pernis apivorus* in Noord-Nederland. Limosa 73: 81-86
- Manen, W. van & Sierdsema, H. 2008.** Ruimtegebruik van Wespendieven in Gelderland. Veldonderzoek en kennislacunes. SOVON-onderzoeksrapport 2008/6. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen. ■